

РОЗДІЛ III ПОЛІТИЧНІ РОЗВІДКИ

*Т.П. Макаренко
(м. Бердянськ)*

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ У ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Українські політичні партії, безпосередня історія яких починається з кінця XIX ст., своїм існуванням, напрацюваннями, набутим досвідом підготували виникнення Центральної Ради.

В УЦР у різні періоди працювали 19 українських, єврейських та польських політичних партій. Діяльність останньої сприяла розширенню розмаїття політичного життя в Україні. За активною її підтримкою, в 1917 р. були створені УПСР (квітень), УПСФ (червень), Українська партія соціалістів-самостійників (грудень), Українська демократично-хліборобська партія. Демократичний характер Центральної Ради відбився і на її національному складі: 75% місць у ній займали українці, росіяни – понад 14 %, євреї – близько 6%, поляки – 2,5%, що відповідало тогочасному етнічному складу населення України¹.

Формально партії мали порівняно незначне представництво в Центральній Раді. При формуванні її складу українським національним з'їздом Союз автономістів-федералістів (пізніше УПСФ) отримав 5 мандатів, УСДРП – 4, УРДП – 3, УПСР – 3, самостійники – 1 місце. Відповідно до постанови п'ятих загальних зборів від 28 червня 1917 р. про реорганізацію Центральної Ради партійні квоти майже не змінилися: УСДРП мала 5 мандатів, УПСР – 5, УПСФ – 5, трудовики – 5².

Політичні партії визначали й основні напрямки діяльності Центральної Ради. Оскільки головну роль у ній відігравали українські партії соціалістів-федералістів, есерів та соціал-демократів, то саме відповідно до їх програм УЦР домагалася: 1) забезпечення гідного місця у світі й вільного розвитку українського народу; 2) відновлення і розбудови національної державності; 3) вирішення гострих соціальних проблем.

Звичайно, в умовах політичного плюралізму кожна партія намагалася використати своє представництво в УЦР для реалізації власних цілей. Так, наприклад, київські більшовики не приховували, що вони вступили до Ради лише з метою її підтримки зсередини. У січні 1918 р. подібну акцію намагалася здійснити група лівих українських есерів.

Проблема, якій приділяли достатньо уваги майже всі партії, безперечно, кожна зі своїх позицій – це розробка національного питання.

Й хоча останнє посідало на той час не перше місце в суспільному русі на відміну від соціально-економічного, все ж воно було надзвичайно важливим для всіх політичних партій. Важливість його полягала ще і в тому, що вирішення цього питання безпосередньо залежало від форми державного устрою. Пропонувалося декілька шляхів щодо його форми: зберегти абсолютну монархію та залишити Росію «тюрмою народів», встановити конституційну монархію й розпочати вирішувати національне питання, проголосити федеративну республіку чи самостійну Україну. Як спільну рису треба виділити те, що у Східній і Центральній Україні абсолютна більшість партій залишалася на федеративних позиціях аж до 1917 р. й єдиними пропагандистами ідеї

політичної самостійності в Наддніпрянській Україні були М.Міхновський, В.Липинський та Д. Донцов³.

Отже, розглянемо і порівняємо вимоги різних політичних партій з національного питання.

На початку революції Товариство українських поступовців на своєму з'їзді обрало нову назву – Спілка українських автономістів-федералістів. На засіданні її ради, що відбулося 27 квітня 1917 р., на порядку денному стояло питання «про єднання з національностями, які стоять на ґрунті ідеї автономістів-федералістів»⁴.

У червні того року Спілка перейменовується у відповідну партію УПСФ. У своїй першій програмі (березень 1917 р.) вона висунула гасло негайного творення автономії України. Друга конференція партії, яка відбулася 2-4 вересня того року, прийняла програму. Основні її положення закріплювали право людини вживати рідну мову в приватному й громадському житті та зазначали, що збереження останньої й розвиток культури нацменшин буде гарантовано: «а) пропорційним представництвом у парламенті України; б) повною волею вживати своєї мови у всіх приватних товариствах і школах; в) повною волею заснувати товариства культурні й об'єднуватися в національно-культурні спілки; г) правом представництва національних меншин у тих районах, де вони становлять не менше п'ятої частини населення, звертатися в урядові інстанції й отримувати від них відповідь своєю (рідною) мовою; д) заснуванням казенних шкіл з наукою на рідній мові для неукраїнською людності в такому числі, на яке вистачить коштів, що одходять на цю потребу, пропорціонально до числового відношення людності, з загальних коштів України, призначених на удержання шкіл» тощо⁵.

Обговорювана на конференції ідея національно-персональної автономії заперечувалася всіма виступаючими і у програму партії не потрапила. Наприклад, М.Кушнір-Якименко вказував, що остання може забезпечувати не тільки духовні, а й економічні інтереси національних меншин, тому вона небезпечна для українського народу з його невисоким культурним рівнем. А.М. Корчинський прямо заявив, що відстоювати цю автономію – «значить узаконити ту історично-культурну і економічну несправедливість, яка склалася». Член партії Товкач вказував, що «практика національно-персональної автономії ніде не здійснена і навіть не розроблена науково. Коли ми станем перед фактом конкретного проекту національно-персональної автономії, тоді і можна буде про неї говорити»⁶.

Зазначимо, що згодом погляди УПСФ щодо цього питання зазнали істотних змін. Прийнятий 9 січня 1918 р. Центральною Радою закон про національно-персональну автономію «Нова Рада» (друкований орган соціалістів-федералістів) схарактеризувала як такий, що відіграватиме величезну роль у постановці, а можливо, й у розв'язанні національної справи в усьому світі⁷. А у липні того року УПСФ визначила інститут її як один з найважливіших здобутків Української революції, як «правдивий і єдино справедливий шлях» у розв'язанні національного питання⁸.

УПСР (есери) організувалася в квітні 1917 р. внаслідок об'єднання окремих гуртків та груп есерів, котрі існували в Україні з 1905 р. У своїй програмі остання поєднувала національні інтереси з ідеями ліберального народництва, підкреслюючи що «українська партія соціалістів-революціонерів вважає, що до загальнолюдських ідеалів ведуть національні шляхи, й свідомо стоїть в обороні національних цінностей усіх народів»⁹. У політичних справах вона домагалася повного забезпечення прав нацменшинам в Україні (великоросам, євреям, полякам, німцям й «іншим меншим народностям»), а також установа для них пропорційного представництва у сеймі й усіх органах місцевого самоврядування, забезпечення їх мови державного характеру в регіонах, де вони становлять значний відсоток населення¹⁰. Конференція Української партії соціалістів-революціонерів 3–6 червня 1917 р. у прийнятій

резолуції закріплювала положення про необхідність національно-персональної автономії.

«...У.П.С.Р. висовує, що найкращий спосіб поладження національних стосунків в межах буржуазного ладу є персонально-національна автономія. Під теперішню хвилю, згідно з усім сказаним, У.П.С.Р. вважає необхідним підтверджувати перетворення Російської держави на федерацію територіально-національних автономних одиниць з забезпеченням в їх межах прав національних меншостей»¹¹. Отже, українські соціалісти-революціонери домагалися розвитку місцевого життя на основі широкого самоуправління і забезпечення прав й інтересів нацменшин.

Українська соціал-демократична робітничка партія (популярна назва – есдеки) утворилася в грудні 1905 р. з РУП. УСДРП поновила свою діяльність на з'їзді у Києві 17–18 квітня 1917 р. Вона домагалася автономії України. Партія була найвпливовішою в українському суспільстві та в Центральній Раді завдяки більш сталій організаційній структурі.

Програмні документи УСДРП проголошували, що партія буде якнайенергійніше «боротися проти національного гніту за рівні права всіх націй, за вільне існування і вільний розвиток, твердо обстоюючи право націй на самовизначення, на такі політичні інституції, які забезпечували б їй вільний культурний і громадський розвиток»¹².

Партійний з'їзд визнав нагальну необхідність розв'язання національного питання й ухвалив резолюцію про національно-територіальну автономію України. Висуваючи цю вимогу, УСДРП обґрунтувала необхідність скликання представницьких зборів (сейму): «... Українська соціал-демократична партія перш за все і головним чином вимагає: ...6) права кожної нації на культурне і політичне самоопреділення; 7) широкого самоврядування (місцевого і крайового) для всього населення держави»¹³.

Зазначимо, що в програмі УСДРП передбачалася націоналізація шкіл для українського народу, передача завідування народною освітою до компетенції автономного сейму, введення рідної мови у всіх урядових та публічних інституціях в Україні, безплатного обов'язкового світського, загального й професійного навчання для всіх дітей до 16 років¹⁴.

Програма Української демократичної радикальної партії була також побудована на принципах парламентаризму та федералізму. Щодо нацменшин, які проживали на території України, програма передбачала «рівне з українцями право задовольняти свої національні, культурні і економічні потреби і в урядових установах вживати своєї рідної мови»¹⁵.

Реформована Росія мусить бути федерацією національних одиниць. Парламент мав об'єднувати не тільки ці автономні одиниці, а й забезпечувати контроль за виконанням наданих прав громадянам на території всієї держави. Останній повинен був складатися з послів, обраних на основі всенародного, рівного виборчого права з таємним голосуванням. Нацменшини теж мали право брати участь у виборах і бути політично захищеними.

В програмі Української народної партії відзначалося, що розв'язання національного питання «є тим порогом, через який народи вступають в чистий святий храм соціалістичного устрою, де не буде ані насилля, ані гніту, ані визиску, де буде праця вільних людей»¹⁶ та проголошувались умови виборів до парламенту вільної України на основі: «а) вселюдного, рівного, безпосереднього виборчого права з таємним голосуванням...в) від кожної нації пропорційне число депутатів»¹⁷.

Українська партія соціалістів-самостійників передбачала автономію для нацменшин, які знаходилися на нижчому рівні розвитку від основної (тобто української) нації. Щодо становища останніх в Українській державі, то послідовники М.Міхновського

вважали, що українізація у будь-якому разі зачепить їх інтереси, а тому за умови їхньої нелояльності держава змушена буде вдатися до певних антидемократичних заходів.

Єврейські партії також прагнули брати участь у діяльності Центральної Ради, яка з перших днів свого існування виступала за «повне забезпечення прав національних меншостей, що живуть в Україні»¹⁸. Найвпливовіша з єврейських партій в УНР – Бунд, чисельність якої у Південно-Західному краї становила 10,6 тис. членів. Південна окружна конференція його у серпні 1917 р. підтримала революційні зміни в Україні. В її рішенні наголошувалося на необхідності правильного вирішення національного (і зокрема єврейського) питання в Україні. Отже, Бунд обстоював необхідність забезпечення права на вільне вживання мов нацменшин у всіх галузях громадсько-політичного життя, а також права на вільний культурний розвиток у формі національно-культурної автономії. Конференція схвалила тактику представників партії в Центральній Раді й Генеральному секретаріаті, побудовану на підтримці української соціал-демократії та права на культурно-національну автономію для національних меншин¹⁹.

ЄСРП (Єврейська соціалістична робітничка партія) у березні 1917 р. на своїй конференції прийняла резолюцію, в якій теж обстоювала необхідність національно-культурної автономії.

Ці завдання були покладені в основу програми нової Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (ОЄСРП), яка утворилася у червні того ж року. Центральним пунктом останньої стала «національно-персональна автономія», яка передбачала єврейське самоврядування не тільки в питаннях культури, а й охоплювала вирішення соціальних та інших питань²⁰.

На з'їзді народів у вересні 1917 р. в Києві представник цієї партії М. Шац-Анін у своєму виступі наголосив, що права нацменшин мусять бути захищені законом. «Ці права повинні забезпечувати можливість створення національних спілок. ... Партія вважає необхідним розбудову в Україні екстериторіальної національно-персональної автономії»²¹.

У жовтні 1917 р відбувся з'їзд Єврейської радикальної соціалістичної робітничої партії «Поалей Ціон», яка в своїй постанові закликала всі свої організації підтримати діяльність Центральної Ради. Її окружний комітет вважав, що представники нацменшин України мусять утворити національно-автономні установи з відповідними місцевими органами²².

Лідери польського політичного руху, відстоюючи ідею повалення централізованої Російської імперії й відродження своєї держави, підтримали національно-визвольну боротьбу українського народу, виступали за спільні з ним дії. Загалом польська меншина отримала 20 місць (2,5%) в УЦР. За рішенням комісії щодо розподілу місць у Центральній Раді вони розподілялися таким чином: Польська партія соціалістична, фракція соціалістів-революціонерів, Демократичний централ. Слід зазначити, що в червні на з'їзді відповідних спілок, організацій і товариств у Києві відбувся розкол між правою та лівою частинами делегатів, у результаті якого демократичний блок і соціалісти утворили Польський демократичний централ – найбільш лояльну по відношенню до Центральної ради польську організацію. Варто зауважити, що представники політичних організацій відповідного руху підтримували ідею проголошення УНР, а також надання польському, як й іншим народам в Україні, національно-персональної автономії для забезпечення прав і свобод у їх власному житті.

Варто зауважити, що співробітництво українських, єврейських та польських партій значною мірою було обумовлене тим, що нацменшини, віками пригноблені Російською імперією, виявили прихильність Центральній Раді, яка пропонувала їм

рівноправ'я, не вимагаючи при цьому асиміляції. Отже, позиції українських, єврейських і польських партій з основних державотворчих проблем, а також питань щодо прав національних меншин, як правило, збігалися.

-
- 1 Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – К., 1996. – Т. 1. – С.12.
 - 2 Там само. – С. 13.
 - 3 *Гришак Я.* Від федеративності до самостійництва: до еволюції української політичної думки наприкінці XIX – на початку XX ст. // Другий міжнародний конкурс українців. – Львів, 1993. – С. 250.
 - 4 Нова Рада. – 1917. – 30 квітня. – С. 2.
 - 5 Програма Української партії соціалістів-федералістів. – Київ, 1917. – С. 13–14.
 - 6 Друга конференція української партії соціалістів-федералістів // Нова Рада. – 1917. – 7 вересня. – С. 2.
 - 7 Декларація прав націй // Нова Рада. – 1918. – 12 січня. – С. 1.
 - 8 До первісного стану // Там само. – 12 липня. – С. 1.
 - 9 Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник у 2-х частинах. – Ч. 1. – К., – 1997. – С. 440.
 - 10 Там само. – С. 441.
 - 11 Народна воля. – 1917. – 20 червня / 7 червня. – С. 2–3.
 - 12 Багатопартійна українська держава на початку XX ст. Програмні документи перших українських політичних партій. – К., 1992. – С. 12.
 - 13 Там само. – С. 9.
 - 14 Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. – Мюнхен, 1983. – Т. 1. – С. 331.
 - 15 Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку XX ст. – Тернопіль, 1991. – С. 64.
 - 16 Там само. – С. 39.
 - 17 Там само. – С. 34.
 - 18 *Гольдельман С.І.* Жидівська автономія в Україні 1917–1920. – Мюнхен, 1967. – С. 28.
 - 19 Робітнича газета. – 1917. – 18 серпня. – С. 2.
 - 20 *Найман О.Я.* Єврейські партії та об'єднання України (1917–1925 рр.). – К., 1998. – С. 49.
 - 21 Там само.
 - 22 Робітнича газета. – 1917. – 2 липня. – С. 2–3.